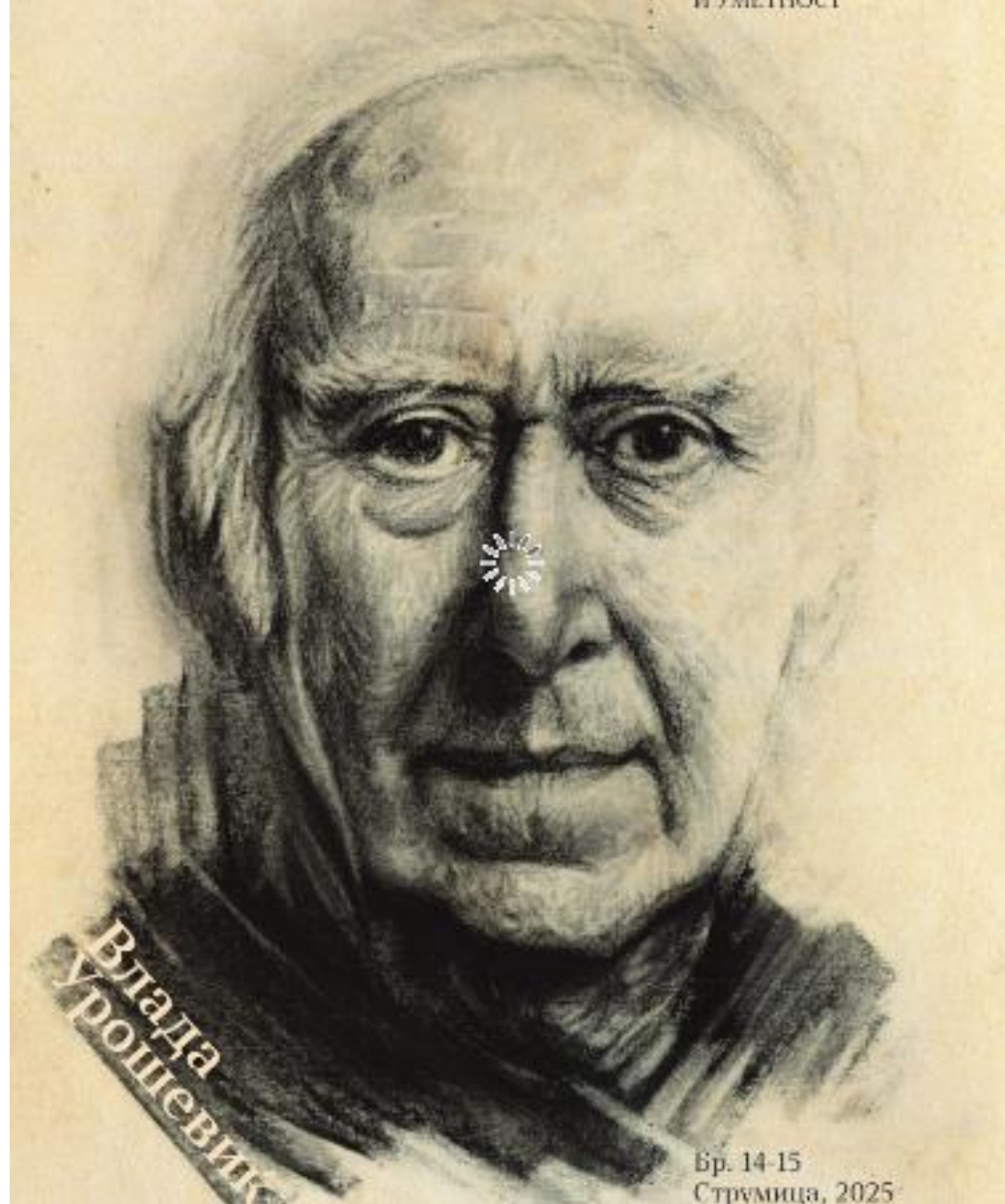

ЗЕНИТ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА,
ЛИТЕРАТУРА, КУЛТУРА
И УМЕТНОСТ

Влада
Урошевиќ

Бр. 14-15
Струмица, 2025

.....

ЗЕНИТ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА,
КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

14/15

.....

14-15, 2025

ЗЕНИТ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА, КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

Издавач:

Друштво за наука, литература, култура и уметност
„Иван Василевски“ – Струмица

Главен и одговорен уредник

Ана Витанова-Рингачева

Уредници

Сузана Мицева
Далибор Плечик

Редакција

Никола Шимиќ-Тонин (Хрватска)
Марија Павловиќ (Србија)
Урсула Келер (Австрија)
Олга Лалиќ-Кровицка (Полска)
Васил Дрвошанов (Македонија)

Лектура

Ивана Николова

Дизајн на корица

Ване Костуранов

Списанието е финансирано од Министерството за култура на Република
Северна Македонија и Општина Струмица

СОДРЖИНА

СЛИКА ПРВА	6
Влада УРОШЕВИЌ. ТРИ СТАРИ ПЕСНИ.....	11
ВЛАДА УРОШЕВИЌ: КАЈ МЕНЕ ЖАНРОВИТЕ СЕ СТАРИ ЛЉУБОВНИЦИ КОИ, ПОМИНУВАЈЌИ ЕДЕН ПОКРАЈ ДРУГ, СЕ ПРЕПРАВААТ ДЕКА НЕ СЕ ПОЗНАВААТ	11
Владимир МАРТИНОВСКИ. СЕДУМ БУДНИ ПЕСНИ (На Влада Урошевиќ)	20
Владимир МАРТИНОВСКИ. ПОЕТОТ СОНУВАЧ, СОНУВАЧОТ ПОЕТ ВЛАДА УРОШЕВИЌ	23
Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА. Беседа за Влада Урошевиќ (По повод наградата „Златен венец“ на СВП, 2023)	34
Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА. Магијата на раскажувањето (Кон изборот раскази „Вишнов лнкер“ од Влада Урошевиќ.....)	40
Лидија КАПУШЕВСКА-ДРАКУЛЕВСКА. Влада Урошевиќ и надреализмот (В. Урошевиќ, Laterna magica: дигитални колажи, Ликовен салон на МАНУ, 2013 ...	51
Ацо ГОГОВ. ЗАПИС ЗА ПРОФЕСОРОТ И ПИСАТЕЛ ВЛАДА УРОШЕВИЌ.....	54
Марија ГИРЕВСКА. ГОЛЕМО ЈАВНО СУДЕЊЕ на Птици во аквариум: надреализам 1924 - 2024 од Лидија Капушевска-Дракулевска и Влада Урошевиќ. Лула на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, 15 април (понеделник) 2024 во 18:00 часот.....	57
СЛИКА ВТОРА	62
ПОТРАГА ВО ДВА НОСА	64
„ЛЕПОСЛОВИЕТО Е РАКОПИС НА ДУШАТА“. ВЕНКО АНДОНОВСКИ ЗА СООДНОСОТ НА СОСТОЈКИТЕ ВО СОЗДАВАЊЕТО КНИЖЕВНИ ВОЛШЕПСТВА (Интервју со професорот и писател Венко Андоновски)	65
Венко АНДОНОВСКИ. ЗА КРАЈ: СОВЕТ КАКО ДА ПРЕЖИВЕЕШ ВО ПЕКЛОТ НА КНИЖЕВНИОТ ЖИВОТ (Извадок од книгата „ Опијатите на лепословието“ од Венко Андоновски).....	72
Венко АНДОНОВСКИ. ЧУМУ УШТЕ ПОЕЗИЈА?	75
КУЛТОТ КОН ЧИСТАТА ВОДА Е ПРВАТА РЕЛИГИЈА НА ЧОВЕКОТ. И ПОСЛЕДНА ЌЕ БИДЕ! (Интервју со писателката Капка Касабова)	78

Ана ВИТАНОВА-РИНГАНЕВА, ЧИЈА СИ ТИ? ЗА БЕЗСМИСЛАТА НА ГРАНИЦИТЕ.....	81
СЕКОЈА МОЌ СЕ СТРЕМИ ДА БИДЕ ЛЕГИТИМИРАНА ПРЕКУ ЛИТЕРАТУРАТА (Интервју со писателката Аксинија Михајлова).....	86
ЈУЛИЈАНА ВЕЛИЧКОВСКА: ВО МОИТЕ КНИГИ ПОСТОИ МОЖНОСТ ЧИТАТЕЛОТ ДА БИДЕ АКТИВЕН ДООБРАЗУВАЧ НА ТЕКСТОТ (Интервју со писателката Јулијана Величковска).....	91

ПРУГА 97

Џовани ФИЕРО (Италија).....	98
Аксинија МИХАЈЛОВА (Бугарија).....	102
Ариф ДАМАР (Турција).....	106
Марија ЛЕОНТИЌ, АРИФ ДАМАР (1925-2010). Во чест на 100-годишнината од раѓањето.....	110
МАЛ ИЗБОР ОД СОВРЕМЕНАТА ТУРСКА ПОЕЗИЈА. Избор и превод од турски на македонски јазик: Нејат Селман.....	113
Дејан ГОРЃЕВИЌ (Србија).....	117

ГУНА 120

Александра ЈУРУКОВСКА.....	122
Звонко ДИМОСКИ.....	130
Андреј Ал-АСАДИ.....	134
Виолета ТАНЧЕВА-ЗЛАТЕВА.....	137
Катерина ПАНОВ КОЖАРОВ.....	140
Ице БЕЛИЧЕВ.....	141
Славица МИЛЕВА.....	142
Ристо МАЦУНКОВ.....	145
Македонка БОЖИНОВСКА.....	146
Пепи СТАМКОВ.....	148
Ацо ГОРГИЕВ.....	151
Далибор ПЛЕЧИЌ.....	155
Игор ПОП ТРАЈКОВ.....	160
Трајче КАЦАРОВ.....	166

П(Р)ОГЛЕДИ.....169

Ана ВИТАНОВА-РИНГЛЧЕВА. КОТАТА 2023.....	171
Катерина ПАНОВ КОЖАРОВ. АПСУРДОТ ВО ФУНКЦИЈА НА ЛЕПОСЛОВИЕТО ВО ПРВИОТ РОМАН ЗА МЛАДИНЦИ НА ВЕНКО АНДОНОВСКИ „ИМАШ ПЧЕЛА НА НОСОТ“	175
Владо ЕФТИМОВ. ДУШЕВЕН СВЕТИЛНИК: ПАТОКАЗ КОН ИСТОРИСКИОТ РАЗВОЈ НА УЧИТЕЛСКАТА ДЕЈНОСТ ВО УЧИЛИШТЕТО ВО С. РОБОВО, СТРУМИЧКО - низ критички осврт на делото „Прегходници и следбеници: Училиштето во село Робово, Струмичко, од Преродбата до денес (1860 – 2025)“ од Иван Котев	179
Трајче БЈАДОВ. ВО УТРОБАТА НА ЗБОРОТ: МЕЛОДИЈА ОД СВЕТЛИНИ (Кон „Звуци и зраци“ од Ристо Маџунков)	184
Трајче БЈАДОВ. КРИТИЧКИ ОМАЖ ЗА ПОЕТСКОТО ТВОРЕШТВО НА РИСТО МАЏУНКОВ.....	186
Лиљјана МАКАРИЈОСКА. НАРОДНИОТ БИГ ВТКАЕН ВО РОМАНИТЕ НА ПЕТКО ШИПИНКАРОВСКИ.....	190
Јованка ДЕНКОВА. „ВРЕМЕ НА ТИВКИ РАЗГОВОРИ“ ОД АН-ЛИЗ ГРОБЕТИ – РОМАН ЗА ПРИЈАТЕЛСТВОТО ВО ВРЕМЕ НА МРАК И ТИШИНА	198
Васил ТОЦИНОВСКИ. ЧУДЕСНИОТ ЛУЖЕН ВЕТЕР. Томе Велков. (2024). Судбината и зборот. Скопје: Академска мисла.....	207
Васил ТОЦИНОВСКИ. ДЕЛА СО ВИСОКА НАУЧНА ВРЕДНОСТ. Васил Дрвошанов. (2024). Автори и дела, кн. VIII, Скопје: Бата прес милениум	210
Иван КОТЕВ. СО ПРИЕТЕТ КОН ЛУБИЛЕЈОТ: СТО ШЕЕСЕТ И ПЕТ ГОДИНИ ОПСТОЛУВАЊЕ И ПОДЕМ НА УЧИЛИШТЕТО ВО СЕЛО РОБОВО, СТРУМИЧКО (1860-2025)	213
Софија ТРЕНЧОВСКА. ЛУБИЛЕЈНИОТ 20-ти. „АСТЕРФЕСТ“ ПОД МОТОТО „ФИЛМСКИ КРСТОПАТИ“	221

АРТИТЕКТУРА.....240

Никола ПИЈАНМАНОВ. ФАНТАЗМАГОРИЧНИТЕ СОНОВИ НА СПАСЕ КУНОВСКИ ..	251
Далибор ПЛЕЧИЌ. КОН НОВАТА КОЛЕКЦИЈА „ПОРТРЕТ НА НЕМИРОТ“ НА ВАНЕ КОСТУРАНОВ.....	256

човештвото воопшто може (и треба) да се пишува, како и прашањето како да се направи тоа. Друго прашање што ги мачи истражувачите, како и писателите, а се однесува на литературата за најмладите, е дали децата треба да читаат за Холокаустот и како еден таков настан може да им се претстави на најмладите без да ги трауматизира. Овие сомнежи се разјаснети од многу квалитетни книги што зборуваат за Холокаустот и се погодни за детската возраст. Она што се издвојува како главна алатка во пристапот кон темата до читателите е изборот на нараторот, односно перспективата на наратијата.¹

Тие можат да пренесат дел од сложеноста на ситуацијата и да помогнат во преведувањето на статистиката во луѓе со кои децата можат да се идентификуваат. Добрата книга, исто така, ќе избегне преголемо поедноставување на сложен историски настан и ќе им помогне на децата подобро да ги разберат многуте фактори што на крајот доведоа до Холокаустот. Книгите помагаат да им се даде увид на децата во чувствата на луѓето во тоа време. Тие можат да им помогнат на децата да развијат подлабоко почитување на човековата пристојност преку обезбедување веродостојни модели на хероизам и достоинство кои го надминале злото на нацистите. Децата, исто така, ќе можат да ги испитаат моралните избори што им биле достапни на луѓето: жртва, угнетувач, минувач или спасител.²

Автори кои работат во секој жанр сведочат за тешкотијата на пишувањето за Холокаустот и нацизмот. Литературните критичари ги потврдуваат тврдењата на авторите на мемоари и креативните писатели: претставувањето на Холокаустот и естетскиот одговор на историското злосторство остануваат проблематични и денес.³

Анализата на Kleinburd врз одреден број литературни дела посветени на оваа проблематика, укажала дека мнозинството автори на книги за деца за Холокаустот: (1) се двоумат да ја вклучат смртта на главните ликови во своите дела, (2) почесто ја прикажуваат смртта на споредните ликови во Втората светска војна и (3) најчесто даваат релативно точен приказ на судбината на Евреите на кое било место.⁴ Со тоа се поставува и прашањето, дали можеби доаѓа до „искривување“ на историската вистина, во функција на своевидна „заштита“ на детето од трагични, непријатни сцени? Истата авторка говори и за приказот на ликовите кои не се Евреи во овие книги. Имено, општо познато е дека антисемитизмот постоел низ цела Европа, иако неговиот обем варираше од земја до земја. Исто така, познато е и дека во отсуство на изразен антисемитизам, повеќето неевреи не се обиделе да ги спасат Евреите, дали поради рамнодушност кон

¹ Milica Ulemek, *Holokaust iz perspective deteta, Kaj Rat iz dečje perspective*, Avtori: Aleksandra Aksentijević, Dara Šljukić, Irena Jovanović, Jelena Lalatović, Julija Ovsec, Maja Abadžija, Maња Величковска, Marija Stanojević, Марта Стефановска, Milica Ulemek, Natalija Iva Stepanović, Nevena Šaulić, Slavka Vlalukin, Zorana Simić, Udruženje "Radnik", Beograd, 2018.

² Machet, M. P. "Authenticity in Holocaust literature for children." *South African Journal of Library & Information Science* 66, no. 3 (1998).

³ Kremer, S. Lillian. "Children's Literature and the Holocaust." *Children's Literature* 32, no. 1, Hollins University, (2004): 252-263. DOI: <https://doi.org/10.1353/chl.2004.0016>, 26.05.2025

⁴ Kleinburd, Freda. "Historical Accuracy in Children's Literature of the Holocaust." *Judaica Librarianship* 5, no. 1 (1990): 57-70.

судбината на еврејскиот народ или поради притисок да се придржуваат кон забраните на нацистичкиот режим за контакт со Евреите.

Ако пишувањето за Холокаустот за возрасни е тешко, уште потешко е кога се пишува за деца. Специјалистите за детска литература им поставуваат одредени ограничувања на авторите. Авторите се предупредуваат дека ако сакаат да пишуваат за реална опасност, не можат да имаат деца како главни ликови (Фишер, 1962). Тие потенцираат дека ако децата се централни ликови, заплетот мора да биде соодветен, во спротивно добивате ужасен компромис што никому не му одговара. Пол Хазард (1960) вели дека втретманот на оваа тема, за децата треба да се пишува пократко, бидејќи капацитетот на децата за емоции е значителен, а тие не ги сакаат тажните емоции. Сепак, важен е среќниот крај.⁵

Џамбастиани, зборувајќи за третманот на темата на нацизмот и Холокаустот, во италијанската книжевност за деца, говори дека особено паратекстот во детската литература за Холокаустот игра значајна улога. Откако се потсетува на толкувањето на поимот паратекст во студијата на Жерар Женет „Паратекстови: Прагови на толкување“, каде овој поим е поврзан е со концептот на праг, бидејќи функцијата на паратекстовите е да создадат корелација, интерфејс, помеѓу основниот текст и читателот, авторката потенцира дека паратекстовите, во детската фиктивна литература, имаат едукативно влијание бидејќи ги водат очекувањата на читателот и го олеснуваат когнитивното знаење за приказната. Ваквите паратекстови го насочуваат вниманието на публиката кон фактите, а без ова внимание, релевантните информации може да бидат пропуштени.⁶

Во наставата по мајчин јазик во основните училишта во Р.С Македонија, темата на нацизмот и холокаустот е застапена преку делата од светската книжевност „Момчето во пижами на риги“ од Џон Бојн, која е изборна лектира во седмо одделение, а „Дневникот на Ана Франк“ е задолжителна лектира во осмо одделение.

Новелата за млади и возрасни „Време на тивки разговори“ (2001) од Ан-Лиз Гробети е поетска проза за пријателството. Делото претставува ретроспективен опис на минатото, каде што нацизмот воопшто не е директно споменат, но е осудуван преку слики, метафори и со атмосферата што постепено станува сè потешка. Приказната ги нагласува улогата на јазикот и неговата манипулација што води до нетолерантност и до неприфатливост. Делото нуди интересна дихотомија меѓу поезијата, литературата, љубовта спрема пријателот (човекот) и нацизмот. За делото „Време на тивки разговори“, кое е преведено на многу јазици, Ан-Лиз Гробети⁷, во 2001 година, ја доби наградата „Сент Егзипери“, а подоцна и наградата „Сорсиер“.

⁵ Meir, R. (1987). Introducing Holocaust literature to children. *Judaica Librarianship*, 3(1-2), 65-67.

⁶ Giambastiani, Verbena. "Children's Literature and the Holocaust." *Genealogy* 4, no. 1 (2020): 24.

⁷ Ен-Лиз Гробети е родена во Ла Шо-де-Фонд на 21 декември 1949 година, како прва од двете ќерки од семејство од работничка класа. По пет години основно училиште, таа влегува во градската гимназија четири години, каде што нејзините професори по француски брзо ги забележуваат и поттикнуваат нејзините вештини за пишување. Со бакалауреатот в рака, се запишала на Факултетот за литература на

Овој краток роман е вистинска поетска, историска проза, наменета и за возрасни и адолесценти. Пред читателот се распстила ретроспективна приказна која започнува навидум сказновидно, во минатото, со евоцирање на безгрижната среќа од детството, во мало тивко гратче во Германија, во триесетите години од дваесетиот век. Нарацијата се одвива низ три глави, и секоја од главите има посебна расположба. Главна естетска категорија во првата глава е евоцирање и ретроспектива на убавите денови од идилично насликаното детство: „Се случуваше во една земја со совршени ритчиња и со овоштарници. Во едно спокојно гратче каде што секој со секого се поздравуваше, гледајќи се право во очи“ (9).

Главна естетска категорија во првата глава е евоцирање и ретроспектива на убавите денови од идилично насликаното детство: „Се случуваше во една земја со совршени ритчиња и со овоштарници. Во едно спокојно гратче каде што секој со секого се поздравуваше, гледајќи се право во очи“ (9). Нараторот Бенџамин е младо момче (ученик) кој зборува за своето пријателство со Оскар, исто толку цврсто како пријателството кое веќе долги години ги поврзува неговиот татко (Хајнци) и таткото на Оскар (Антон). Двајцата мажи се љубители на поезијата и редовно се среќаваат, во слободното време, за да рецитираат строфи и да се забавуваат:

„Во животот, Оскар и јас, во сè си помагавме; дури и кога игравме фудбал, кога едниот од нас ја имаше топката, ни претставуваше чест да му ја подадеме на другиот. Ние секогаш бевме солидарни, убедени дека како примерни синови го следиме гордиот пример на своите татковци: бевме повеќе од другари – вистински пријатели за навек – како нив. нашето пријателство трае од самиот почеток на светот, а кога ќе пораснеме, ќе бидеме како десетте прсти на дланката. Како нив.“ (11).

Универзитетот во Нојшател, каде што сепак не ја нашла својата иднина. Тогаш таа ја објавува *Pour mourir en février* во Изданијата на „Кахиерс де ла ренесансната ваудоза“ (1970) во режија на Бертил Галанд. Романот имал непосреден успех. Во 1969 година, таа се вработила како новинар-стажист во *La Feuille d'Avis* во Нојшател (сега *L'Express*), каде што работела особено под раководство на Клод-Пјер Шамбе, кој никогаш не го криел своето восхитување од литературните таленти на практикантот *Grobéty*. Таа потоа се посветила на пишувањето. Следеле многу други романи, песни и раскази кои и ја донесоа големата награда *C.F. Ramuz* во 2000 година за нејзиното дело.

Во исто време, Ан-Лиз Гробети се вклучува во политиката и била избрана за социјалистички пратеник во Вал-де-Руз во Големиот совет на Нојшател цели девет години. Таа почина во Нојшател на 5 октомври 2010 година. Коментирајќи за нејзината работа, Гробети објаснува: „Немам модерен стил. Одамна решив да работам не на прометните високи улици, туку во задните дворови“.

За „Време на тивки разговори“, кое е преведено на многу јазици, Ан-Лиз Гробети, во 2001 година, ја доби наградата „Сент Егзипери“, а подоцна и наградата „Сорсиер“.

Бенџамин и Оскар, како и нивните татковци, делат длабоко и искрено пријателство. Тие водат среќен, безгрижен живот. Младото момче зборува за своето пријателство со Оскар, исто толку цврсто како пријателството кое веќе долги години ги поврзува неговиот татко (Хајнци) и таткото на Оскар (Антон). Двајцата мажи се љубители на поезијата и редовно се среќаваат во градината, во слободното време, за да рецитираат строфи и да се забавуваат. Едниот е поет-сметководител (Антон), другиот бакал-поет (Хајнци). Сакаат зборови, смеа, разговори на задниот дел од градината, во близина на кошниците со пчели: „Понекогаш, ги слушавме често до доцна во ноќта како рецитираат возвишени стихови од нашите големи поети во сенките и во ладовината на овоштарникот. И кога дозата на алкохолот ќе беше доволно висока, ќе почее да ги рецитираат сопствените стихови. Кога, мојата мајка, следното утро, ќе го прекореше за нешто што го нарекуваше „вашата ноќна врева“, мојот татко се бранеше навредено (сепак, не многу гласно), велејќи дека финото мешање на доброто вино со уметноста може само да помага или дека не се видело некој некој да убие милувајќи го со стихови!“ (12). Иако нараторот е речиси дете, сепак приказната проткаена со суптилност и длабока емотивност ја нуди визијата на детето за неискажливото и за она што го восприема од понекогаш неразбирливиот свет на возрасните, каде што сè станува „толку збунето“. Нарацијата се одликува со високи литературни стандарди и вешто раскажување, а тензијата во приказната се зголемува додека драмата се одвива пред очите на читателот.

Веќе во средината на првата глава, доаѓа денот кога сè се менува – подемот на нацизмот во Германија. Во оваа извонредна приказна, нацизмот никогаш не се спомнува директно, туку се осудува преку слики, метафори и атмосфера која постепено станува сè потешка. Приказната особено ја истакнува улогата на јазикот и неговата манипулација што доведува до нетолеранција и неприфатливо. Нуди интересна дихотомија меѓу поезијата, литературата, љубовта кон другиот и нацизмот. Како да се остане маж под одредени околности, што вреди пријателството кога смртта се заканува? Ова се прашањата на кои одговара овој многу убав краток роман, кој исто така прекрасно го опишува овој период од детството, полн со сензации. Литературата понекогаш има доблести кои историските лекции не можат да ги заменат. Овој краток роман со интелигенција и поезија ги раскажува несреќите предизвикани од лудостите на војната.

Читателот станува свесен дека латентниот расизам, омраза и насилство незапирливо водат кон уништување на сè што е изградено меѓу нив. Моралните вредности на книгата ја прават многу посебна приказна. Тие потсетуваат на силата на пријателството и потребата да се потсетиме на трагичните настани од минатото.

Во романот „Време на тивки разговори“, нацизмот доаѓа полека, натрапнички, доаѓа „времето на тивки разговори“ и „Гласот што зборува погласно од сите други“. Првата синтагма се однесува на разговорите меѓу нивните татковци:

„Нивниот голем поетски елан сè почесто беше заменуван од долги полугласни дискусии во кои јас чувствував како да лебди некој неспокој. Од тонот на нивниот

разговор насетував дека се променило нешто – но што...? Во секој случај, требаше да си идиот да не забележиш дека тие повеќе не се смеат како порано, кога беа седнати на масата меѓу јаболкниците и стеблата сливи...“ (17).

Всушност, преку очите на младиот наратор, сведоци сме на страшните последици од подемот на Хитлер во Германија. Овој краток историски роман ни овозможува да разбереме низ што поминале Германците и директното влијание врз секојдневниот живот на човечките суштества соочени со тоталитарниот режим. Станува збор за потресен роман, едноставен и силен. Промената во гласовите ја воочуваат и децата: „Од денешна перспектива, навистина се сеќавам на гласовите на возрасните. Тоа се гласовите што први се променија – нивната интонација, нагласувањето на извесни зборови и на неколку имиња, кои во разговорите сè повеќе добиваа тежина“ (16). Наспроти нив, се појавиле и погласни луѓе: „На пример, нашиот учител многу бргу стана еден од оние што го повишија тонот. И почна да зборува некои работи за кои Оскар и јас имавме одлучено да не ги слушаме – и точка!“ (16).

Од друга страна, сè повеќе се слуша „Гласот што зборува погласно од сите други“: „Тој можеше да се слушне насекаде како излегува од утробата на радиото, силниот глас се пренесуваше низ воздухот преку прозорците, на плоштадите, во кафулињата, ...отсечно изговорени реченици што не кажуваа нешто важно, а во заднината толпа народ сè поголема и поголема како му одобрува со аплаудирање“ (18).

Тој силен глас добил и визуелизација: „Се гледаше насекаде како се јази по ѕидовите овој вид црн пајак со своите прекршени нозе, поставен врз знамињата црвени како крв“ (19). Наскоро, семејството на Оскар, како Евреи, ќе бидат подложени на првите непријатности и дискриминаторски однос. Оскар ќе испратен во задниот дел од класот со најпогрдни зборови од наставникот, без да разбере зошто: „Биди среќен што уште си тука!...Куче едно...“ (21). Антисемитизмот станува закон кој се шири како заразна болест: „Таткото на Оскар мораше да ја напушти банката. Потоа Оскар беше исклучен од нашиот фудбалски тим...другите почнаа да му дофрлаат секакви грди зборови“ (23). Возрасните одеднаш изгледаат посериозни. Пријателството што ги обединува татковците и децата станува опасно ... Книгата не само што ги прикажува искуствата на Евреите во криењето, туку ги едуцира и читателите за менталните, физичките и емоционалните борби на децата за време на Холокаустот. Книгата ја нагласува почетната детска невиност на момчето во лицето на дискриминацијата и тортурата.⁸ Кога наскоро доаѓа времето за суровост и варварство кои преминуваат во дела, во акција, на семејството на Оскар им се заканува затворање во камп.

Втората глава од книгата, иако најкратка, се чини како да е исполнета со најинтензивни емоции. Таа го содржи тајниот разговор на двајцата родители/татковци, Антон и Хајнц во градината на таткото на Бенџамин, среде еден, скоро нереален простор, во кој се слуша само зуењето на пчелите. Случаен сведок на овој разговор е токму момчето Бенџамин и читателот ја доживува целата атмосфера низ негови очи. Во разговорот

⁸ Cartoon, J. (2021). Literature and the Holocaust: Investigating the value of a literary Holocaust education. *THE ARTS AND SCIENCE ACADEMIC JOURNAL*, 8.

меѓу двајцата татковци се зборува за кукавичлак, будност, опасност, љубов и омраза. Нивните зборови остануваат врежани во неговото сеќавање и ги памети долго по исчезнувањето на Оскар и неговиот татко кој никогаш повеќе не го видел.

Романот прикажува индивидуални трагедии, но и трагедиите на две семејства поставени на две спротивставени страни според верската исповед. Иако нараторот, германското момче Германец, говори за детството и пријателството со еврејското момче, акцентот е ставен на момчето германец и неговите размислувања за сите прашања кои ги мачат луѓето во тешки времиња. Оттука, романот зафаќа широк етички аспект, со цел да се прикаже длабочината на трагедијата на овие луѓе. Оваа новела е одлично четиво за пријателство кое секогаш може да им се спротивстави на најлошите појави и да ги победи омразата и насилството. Таа е своевидна лирска балада за вистинското пријателство. Тоа пријателство најмногу се гледа токму во втората глава каде таткото на Бенцамин го убедува таткото на Оскар да бегаат додека има време: „Ти добро знаеш дека за тебе ќе направам сè што треба – велеше татко ми. – Имам идеја каде да ве скријам...“ (34). Осудено пријателство или колатерална жртва на историјата во движење? Антон и Хајнци си поставуваат брутални прашања. Тие мора да изберат помеѓу одржување на врска или разделување засекогаш. Овие прашања го отсликуваат пријателството меѓу нивните два сина. Токму во име на големото пријателство, Антон не може да прифати да го стави во опасност семејството на својот пријател, укажувајќи му со зборовите:

„-Значи така: за пријателството би го ставил во опасност сопствениот живот обидувајќисе да го спасиш мојот? Познаваш ли некој вистински пријател што би побарал нешто слично? Ако ти, пријателу мој, сакаш да ризикуваш за мене, јас би требало да ја одбијам твојата помош. Сознанието дека барем ти живееш безбедно ќе биде мевлем за мојата несреќа“ (34).

Меѓу другите теми за кои разговараат двајцата пријатели, без да знаат дека тоа им е последен разговор, е темата за доброто и злото:

„Од пред извесно време, за мене има нешто уште потешко;: да прифатам дека во секоја пора од човештвото доброто и злото живеат заедно како раздвоен стар брачен пар и да продолжам да верувам дека љубовта сепак не престанува, дури и кога омразата го зазема сиот простор, како што се случува сега околу нас“ (35).

А неизбежно им се наметнува и темата за пропуштената реакција во времето на зачетокот на нацизмот, и несвесноста за огромните размери кои ќе ги добие најмонструозната појава на дваесетиот век: „Сето она што се слушаше на улица, во кафеаните, гневот што растеше, непријателството, сето тоа го дозволивме без да реагираме. Гледавме како пред нашите порти ги раѓаат своите копилиња, без да кажеме збор...“ (37). Грижата на совеста кај Антон и Хајнц колку е индивидуална, толку е и колективна и универзална, особено зашто тие двајца биле луѓе, уметници, вљубеници

во убавиот збор, но ја занемарила моќта на зборовите кои можат да бидат употребени и во зли цели:

„Имаш право, Антон, ние, вљубениците во поезијата, во убавиот збор, продолжуваме да живееме како ништо да не забележуваме, одбивајќи да видиме со какви гнасоти зборовите се хранат во нивните говори, каков смртоносен отров шират тие околу нас“ (37).

Токму тој отров ќе биде погубен за семејството на Антон, кое заминува ненајавено во ноќта, оставајќи едно потресно писмо за Антон, од кое, повторно се гледа нивното големо пријателство, кое тој не сакал да го наруши и да го стави во опасност семејството на Хајнц:

„Знам дека можам да сметам на тебе и дека ќе дојдеш вечерва, затоа што знам дека попусто не сме живееле цело време заедно....Ти го доверувам најнежниот и најскапоцен товар. Ти ја доверувам нашата малечка Анаис, која ја оставивме заспана во својата колепка. Знам дека таа никаде не може да биде побезбедна отколку во вашите раце и сигурен сум дека во тебе ќе најде татко исто толку вљубен и внимателен каков што јас за неа ќе сакам да бидам ако животот не одлучеше поинаку“ (46-47).

Втората глава завршува со неизвесната (најверојатно) трагична судбина на семејството на Антон: „Некои рекоа дека биле пресретнати од другата страна на реката и одведени во шумата со другите луѓе“ (53).

Третата глава од книгата е најкратка и претставува сумирање на впечатоците кај Бенџамин, од гледна точка на возрасен човек. Во неговите размислувања се вгнездило разбирањето за постојаното постоење на доброто и злото, на моќта на зборовите кои можат да изразат и љубов, сочувство, толеранција, меѓусебно разбирање, но и насилство, смрт, моќ, уништување: „Истата приказна на омраза и отфрлање, на неприфаќање разлики, на територии и на гордост, на моќ – постојано се повторува околу нас, истата приказна напишана со азбуката на насилството и на страдањето на многу различни јазици“ (55). Тоа го потврдил и примерот со нивното германско семејство, кое по поразот на Германија, исто така, имало неизвесна судбина: „Месеци подоцна, всушност и ние се наоѓавме како бегалци на патот, трчајќи како зајаци пред Русите...Одеднаш и ние се најдовме во лошот табор, на страната на бедата на губитниците“ (54).

ЗАКЛУЧОК

Ен-Лиз Гробети го конструирала својот роман на почетокот на Втората светска војна. Оваа првично далечна закана постепено влијае на еволуцијата на четирите ликови. Ова не е ниту тековен роман, ниту вежба во стил. Не беше објавен за цабе од Editions Joie de Lire бидејќи текстот е краток и напишан за тинејџери и возрасни читатели. Ен-Лиз Гробети, и оваа нејзина успешна приказна, се занимава со сериозни

теми, додека ја задржува поетската леснотија во нејзиното пишување. Со тоа остварува рамнотежа која е кривка како односот меѓу двете семејства. Ова е скапоцена мала книга, совршена за влез во литературата.

„Време на тивки разговори“ раскажува приказна за пријателство во позадина на расна омраза, приказна за љубов и доверба, приказна за кукавичлук и резигнација. Тоа е приказна која се навраќа наназад, години наназад, но нараторот не го заборавил звукот на гласовите или зборовите што се впиле во главата на неговото дете: опасност, болка, кукавичлук, најдоброто и најлошото, љубов, омраза, непоправлива загуба.

Романот „Време на тивки разговори“ се донесува со стилизирано пишување, силно со важна и фундаментална порака за најмладите, која треба да се сфати меѓу редови, но фино да се донесе на тепих, за да се дозволи секој да размислува, да разбере а не да заспије на ловорики. Секогаш да реагираме пред да биде предоцна. „Дали секогаш ќе бидеме осудувани бидејќи сме разбрале нешто предоцна, кога не ни останува ништо друго освен да се предадеме на најлошото? Оваа книга на Ен-Лиз Гробети е многу мала книга која се занимава со една голема тема, онаа за подемот на зборовите кои се кажуваат со низок глас, потоа се викаат и на крајот преминуваат во варварски чин. А пред нив пријателство, многу едноставен збор што ги врзува луѓето за цел живот!“

Иако крајот е безнадежен за еврејското семејство, оваа моќна книга содржи позитивна порака до децата во однос на човечноста што ја покажуваат ликовите едни кон други. Ликовите се претставени многу реалистично, има разговори и морални дилеми, но луѓето се обидуваат да си помогнат и да се поддржат едни со други и да не станат дехуманизирани во најдехуманизирачките околности.⁹

Многу краток, но извонредно добро напишан текст кој книжевно може да им одговара на возрасните, но и на тинејџерите. Приказна за пријателство. Приказна за татковците. Оваа книга алудира на колективната меморија и порачува: Мораме постојано да ги оживуваме трагичните настани од историјата што луѓето неуморно ги повторуваат, како вовлечени во поплава од омраза.

Ен-Лиз Гробети, додека им се обраќа на младите читатели на сериозна тема, тоа го прави на поетски, едноставен, луциден и продорен начин.

Станува збор за пријателство, за тотално, непоколебливо пријателство, меѓу постарите и меѓу најмладите. И сето тоа предадено со поетски тон кој на гравитацијата на темата ѝ дава убавина што некои книги ги прави незаборавни. Книга во која се говори за пријателство меѓу Евреин и Германец, кои среќните денови ги поминуваат на терасата и читаат стихови, додека пијат добро вино. И нивните деца се пријатели, како браќа, делат сè. Тече како мирна река тој сладок и тивок, среќен живот, сè до доаѓањето на времето кое ја уништува убавината, време кое носи солзи, сее страв, време кога политиката ги раздвојува поетите.

⁹ Machet, M. P. "Authenticity in Holocaust literature for children." *South African Journal of Library & Information Science* 66, no. 3 (1998).

„Време на ивки разговори“ е книга, сета во мекост, нежност и поезија, книга од која произлегува многу љубов, но и огромна жртва.